

עשה לך רב

שאול דוד בוצ'קו
ראש ישיבת ההסדר היכל אליהו

ספריית עץ חיים

ניתן להשיג את החוברת:

ישיבת היכל אליהו

כוכב יעקב 90622, טל' 02-6550500, פקס' 02-9972115

hesder@gmail.com • www.toraisrael.com

©

כל הזכויות שמורות למחבר - תשפ"ב - 2022

חל איסור לצלם מן הספר למטרות מסחריות.

מותר לצלם לצורך לימוד.

עימוד ועיצוב: אדרת מורגנשטרן

תוכן עניינים

5.....	עשה לך רב
5.....	1. מבוא
6.....	2. מקור הסמכות של חכמים
7.....	3. האם בכל מצווה דרבנן יש דין של "לא תסור"?
9.....	4. חובת הציות לחכמי הדורות
11.....	5. בין בית דין חשוב לרב יחיד
13.....	6. האחריות האישית
14.....	7. ימין ושמאל
16.....	8. עשה לך רב
18.....	9. כיצד לנהוג למעשה במקום מחלוקת?
19.....	10. פסיקת השולחן ערוך
20.....	11. סיכום

עשה לך רב

1. מבוא

תלמידים רבים פונים אליי בשאלה חשובה:

בחיי היום יום מתעוררים לאדם ספקות רבים הדורשים הכרעה הלכתית, ופעמים שמפאת ריבוי הדעות והמחלוקות אין האדם מוצא ידיו ורגליו, ואיננו יודע כיצד לנהוג ואת מי לשאול. האם יש לנו חובה לבחור לעצמנו רב אחד שאנו הולכים על פיו בכל פסיקותיו? למשל, בין הפוסקים המפורסמים שכתבו ספרים, האם אני יכול פעם להסתכל בספר של ר' חיים דוד הלוי ופעם בילקוט יוסף, פעם בחיי אדם ופעם במשנה ברורה, פעם בכף החיים ופעם בערוך השולחן? ואולי עליי לפסוק על פי אותו ספר כל הזמן?

ואם החלטתי ללכת על פי רב אחד, האם בכל שאלה הלכתית? האם אפשר לעשות הבחנה בין שאלות אמוניות לבין שאלות הלכתיות? לדוגמה, מבחינת ההלכה אני מסתדר יפה עם פסיקותיו של הרב עובדיה יוסף, אבל מבחינת ההשקפה בענייני ארץ ישראל אני מרגיש קרבה דווקא לדרכו של הרב קוק. וגם בענייני הלכה, ישנן השאלות הרגילות בחיינו היומיומיים, ויש שאלות כבדות משקל שבהן הייתי רוצה לשאול רב אחר, שאני מתחבר לדרכו... מה לעשות?

ושאלה נוספת: לעתים רבנים עושים דברים שנראים לנו זרים ומנוגדים להלכה; האם עלינו להאמין שהם הולכים בדרך אמת, ושאני הוא שאיני מבין בין ימיני לשמאלי, שהרי חכמים דרשו את הפסוק "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל - אפילו אם אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין". ואולי זכותי להישמע לקריאת מצפוני?

עיון בשאלות אלה הוא מטרת מאמר זה. נעיין כאן בדין "לא תסור" המובא בתורה, נביא מקורות לאחריות האישית המוטלת על כל אדם, ונלמד את המקורות הדנים ברבנים שנראה לנו שסרים מן הדרך. מתוך כך נסביר את המשנה "עשה לך רב", ונדון בשאלה אם יש חובה להצמד לדרכו של רב מסויים.

2. מקור הסמכות של חכמים

בפרשת שופטים אנו מוצאים הוראה ברורה לפנות לחכמים כאשר מתעוררת שאלה הלכתית שאין אנו יודעים לה תשובה, והם שילמדו אותנו כיצד להתמודד עם הספק:

כִּי יִפְּלֵא מִמֶּךָ דְבַר לְמִשְׁפָּט בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין נֹגַע לְנֹגַע דְבַר רִיבָת בְּשַׁעְרֶיךָ וְקִמַּתָּ וְעָלִיתָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הָהֵם וְדַרְשֶׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט: וְעָשִׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ מִן הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחָר ה' וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יֹדוּךָ: עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יֹדוּךָ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל¹.

התורה מדריכה אותנו באופן חד משמעי שכאשר מתעוררות לנו שאלות יש לפנות לבית דין הגדול שבירושלים ולעשות ככל אשר יורו לנו. מודגש בפסוקים שצריך ללכת אל השופט אשר יהיה "בימים ההם"; ויש להבין מה החידוש בדבר, הרי ודאי שילך אל שופט שבזמנו, וכי ילך אל שופט שכבר הלך לעולמו?

1. דברים יז ה-יא.

על כך אמרו חז"ל:

יפתח בדורו כשמואל בדורו, ללמדך שאפילו קל שבקלין ונתמנה
פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים.²

ביאור העניין הוא שלא יאמר האדם שפעם היו רבנים גדולים
והיה את מי לשאול, אבל כיום הרבנים כבר אינם כל כך גדולים ואין
את מי לשאול; האדם יכול וצריך ללכת אל הרב שבזמנו. ומכאן
נמצינו למדים את מקור הסמכות של חכמים להורות לנו בכל דור
ודור את המעשה הרצוי בעיני הבורא.

3. האם בכל מצווה דרבנן יש דין של "לא תסור"?

אמנם הראשונים נחלקו אם הציווי הזה מתייחס דווקא לחבר בית
דין הגדול, שמחוייב לקבל את הכרעת הרוב, או שכל יהודי מחוייב
לאור ציווי זה לכבד כל תקנה וגזרה של החכמים.

שיטת הרמב"ם³ היא שבכל מצווה דרבנן יש גם חיוב דאורייתא
מכח הדין של "לא תסור". הרמב"ן⁴ חולק עליו באריכות, וטוען כי
אי אפשר להפוך את כל המצוות דרבנן לחיוב דאורייתא, שהרי
מצאנו הרבה חילוקים בין מצוות שהן מדאורייתא לבין מצוות
מדרבנן. למשל בספיקות: ידוע שספק דאורייתא לחומרא וספק
דרבנן לקולא, ואם בכל מצווה מדרבנן יש חיוב דאורייתא - מדוע
הקלו בספיקה?

נביא כאן שתי תשובות לקושיה זו של הרמב"ן:

התשובה הראשונה, והיא דעתו של רש"י - אמנם יש חיוב מן

2. ראש השנה כה, ב.

3. הלכות ממרים פרק א הלכה ב, ספר המצוות שורש א.

4. בהשגות על הרמב"ם בספר המצוות שם.

התורה לשמוע לדברי חכמים, אולם כאשר הם תיקנו את דינם, הם תיקנו שבספיקות אפשר להקל. וכן הם תיקנו להקל בצורך גדול, כגון בכבוד הבריות או בהפסד גדול, כל מקרה כדינו.

והתשובה השנייה, שגם לרמב"ם ברור שאין לומר שמצווה מדרבנן היא מצווה מן התורה, הלוא אין זה הגיוני כלל; אלא הכוונה שהחובה העקרונית לשמוע לדברי חכמים היא חיוב מן התורה; ועל כן אדם שמזלזל במצווה דרבנן מפני שהיא 'רק' דרבנן, עובר בכך על ציווי התורה שלא נסור מדבריהם. אבל כשעובר על איסור דרבנן משום שקשה לו לקיימה, בגלל עצלות או מפני יצרו שדוחף אותו לעשות מעשה שחכמים אסרו, גם לרמב"ם לא עבר אלא על איסור דרבנן. ולפי זה גם לרמב"ם דין דרבנן תוקפו מדרבנן, ולכן ספק דרבנן לקולא⁵.

חכמינו הצליחו להטמיע בתוכנו שאין חילוק בחשיבות בין מצוות דאורייתא למצוות דרבנן. כאשר לומדים שולחן ערוך, ברוב המקומות אין הדגשה אם החיוב הוא מדאורייתא או מדרבנן. במקרה של צורך גדול אפשר ללכת לרב שלמד את הסוגייה ממקורותיה, והוא יכול להחליט אם יש מקום להקל מפני שהדין הוא מדרבנן או רק מדברי חסידות וכדומה. אבל במשך החיים הרגילים אין להבחין בין המצוות, מפני שכולן ממקום קדוש נובעות, ואין דברי חז"ל תורה חדשה, אלא הם המשך ישיר לדברי התורה,

5. עיין בהקדמה לקרית ספר (פרק ה) למב"ט שביאר כעין זה (הביאו הלחם משנה ריש הלכות ממרים, וכן השרידי אש חלק ב סימן ט). והוסיף שם שהעובר על דברי חכמים לצרכו ולהנאתו מחלו לו חכמים שלא יהא כעובר על דברי תורה ממש, והתורה נתנה רשות לחכמים לצוות אותנו ולהגדיר את מהות ותוקף הציווי.

וחובה לשמוע להם כלשאר דברי תורה⁶.

4. חובת הציות לחכמי הדורות

כאמור, לשיטת הרמב"ן דין "לא תסור" מתייחס רק לחברי בית הדין הגדול. לדעתו ודאי שאדם פשוט שאינו שומע לדברי חכמי דורו אינו עובר על לאו זה, ואף שכמובן שיש לשמוע להכרעת החכמים, שכפי שראינו "יפתח בדורו כשמואל בדורו", אין עוברים בכך על איסור התורה של "לא תסור".

אמנם גם לדעת הרמב"ם, דין "לא תסור" אינו אלא במי שאינו שומע להכרעת הסנהדרין. כך כותב הרמב"ם מפורשות:

בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהן הבטיחה תורה שנאמר על פי התורה אשר יורוך זו מצות עשה, וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן. כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה שנאמר לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל⁷.

בעל החינוך מרחיב מצווה זו:

ובכלל המצווה גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות

6. אמנם לשיטת הרמב"ן, שאין "לא תסור" במצוות דרבנן, צריך לבאר מה מקור החיוב לשמוע לדברי חכמים. ועיין בדברי הר"ן בסנהדרין פו, ב: "שאחר שהכתוב מסרן לחכמים בקבלת התורה ובפירושה, כמו כן יש לשמוע להם במה שהם מתקנים לעשות סייג לתורה".

7. הלכות ממרים פרק א הלכה א-ב. בהקדמה ליד החזקה הרחיב רמב"ם את החיוב לחכמי התלמוד: "וכן יתבאר מהם המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור כמו שראו בית דין של אותו הדור, לפי שאסור לסור מהם שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל".

השופט, כלומר החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמננו, וכמו שדרשו זכרונם לברכה ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, יפתח בדורו כשמואל בדורו, כלומר שמצווה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו, ועובר על זה ואינו שומע לעצת הגדולים שבדור בחכמת התורה בכל אשר יורו מבטל עשה זה. וענשו גדול מאד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת⁸.

נראה כי גם לדעת הרמב"ם יש כאן קריאת כיוון למי נתונה הסמכות להורות את ההלכה. ואף אם אין עובר על מצווה מן התורה, צריך האדם לפשוט ספקותיו לפני תלמידי החכמים שבדורו. בפירושו לתורה מסביר הרמב"ן את חשיבות מצווה זו:

והצורך במצווה הזאת גדול מאד, כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע הוא שלא ישתנו הדעות בכל הדברים הנולדים, והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות. וחתך לנו הכתוב הדין, שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה, בין שקבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה, או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתה, כי על הדעת שלהם הוא נותן (פ"א לנו) להם התורה, אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל, וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין, כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו, לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול. ולשון ספרי (שופטים קנד) אפילו מראין בעיניך על הימין

8. ספר החינוך, מצווה תצה.

שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם⁹.

אולם דברים אלו נאמרו דווקא כאשר יש הכרעה סופית בין חכמי הדור. שהרי גם בזמן חז"ל, כאשר התקיימה הסנהדרין, כל תנא פסק כפי הבנתו אף שזו לא הייתה מקובלת על כולם, עד אשר הסנהדרין קבעה הלכה. וכך מפורש בגמרא:

תנו רבנן: במקומו של רבי אליעזר היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת. במקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלין בשד עוף בחלב¹⁰.

5. בין בית דין חשוב לרב יחיד

מקור הדין לשמוע לדברי החכמים נלמד כאמור מהחיוב לשמוע לסנהדרין. הסנהדרין הייתה אסיפה של חכמים רבים, שהיו דנים בשאלות שהגיעו לפנייהם ומגיעים להכרעה. וכן לדורות הבאים, החובה לשמוע לדברי חכמים היא במציאות כעין זו, שיש מערך מאורגן של חכמים הדנים בכבוד ראש בהלכה, ונושאים ונותנים ומגיעים להכרעה. על רב יחיד לא נאמר הדין של "לא תסור", ואף על פי שהוא גדול בתורה ביותר. הסיבה לכך היא שאדם יחיד יכול לטעות, וגם יכול לחזור לסורו, כמפורש בגמרא בברכות:

שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים? עמד שמואל הקטן ותקנה. לשנה אחרת שכחה. והשקיף בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו (=לא סילקו אותו). אמאי לא העלוהו? והאמר רב יהודה אמר רב: טעה

9. רמב"ן על התורה, דברים יז, יא.

10. מסכת שבת, קל, א.

בכל הברכות כלן - אין מעלין אותן, בברכת המינים - מעלין אותן, חיישינן שמא מין הוא! שאני שמואל הקטן, דאיהו תקנה. וניחוש דלמא הדר ביה (ונחשוש שאולי חזר בו!) אמר אביי, גמירי: טבא לא הוי בישא. ... ולא? והא תנן: אל תאמין בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמנים שנה ולבסוף נעשה צדוקי! ... אי הכי, אמאי לא אסקוהו? שאני שמואל הקטן דאתחיל בה (שהתחיל את הברכה ורק אחר כך נעצר), דאמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא רבי יהושע בן לוי: לא שנו אלא שלא התחיל בה, אבל התחיל בה - גומרה.

וכן מסופר בגמרא במסכת מועד קטן, על רב גדול שכולם היו צריכים לו ויצא עליו קול שהוא נואף, שסילקוהו ולא חיפשו תירוצים להשאיר אותו על כנו:

ההוא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה. אמר רב יהודה: היכי ליעביד? לשמתיה (לנדוהו) - צריכי ליה רבנן (התלמידים צריכים אותו), לא לשמתיה - קא מיתחיל שמא דשמיא. אמר ליה לרבה בר בר חנה: מידי שמיע לך בהא: אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא אם דומה הרב למלאך ה' - יבקשו תורה מפיו. ואם לאו - אל יבקשו תורה מפיו. שמתיה רב יהודה¹¹.

ואכן, הרמב"ם פוסק להלכה שחובה על התלמיד להעיר לרבו כשהוא אינו נוהג כשורה:

דאיה רבו עובר על דברי תורה אומר לו לימדתנו רבינו כך וכך,

11. מסכת מועד קטן, יז, א.

וכל זמן שמזכיר שמועה בפניו אומר לו כך לימדנו רבינו¹².

מכאן נלמד שכל מה שנאמר בדבר החובה להקשיב לחכמים הוא דווקא בסנהדרין או כעין סנהדרין, אבל אין ללכת כעיוור אחרי רב יחיד.

6. האחריות האישית

למדנו לעיל על החובה לציית לסנהדרין. ואולם ישנה משנה המגבילה ציות זה, ומחייבת את היחיד שלא להקל נגד המסקנה ההלכתית האישית שאליו הגיע, אף על פי שהיא מנוגדת לפסיקת הסנהדרין.

להבנת העניין נקדים שפרשת ויקרא¹³ מלמדת שכאשר הסנהדרין טעתה בהלכה והתירה איסור כרת והציבור נהג על פי הוראתה, על חכמי הסנהדרין להביא קורבן. לעומתם היחידים שנהגו על פיהם פטורים מקרבן, חוץ ממי שידע שהם טועים. כך היא המשנה בראש מסכת הוריות:

הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם בין שעשו ועשה עמהן בין שעשו ועשה אחריהן בין שלא עשו ועשה פטור מפני שתלה בבית דין. הורו בית דין וידע אחד מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהן בין שעשו ועשה עמהן בין שעשו ועשה אחריהן בין שלא עשו ועשה הרי זה חייב מפני שלא תלה בבית דין. זה הכלל התולה בעצמו חייב והתולה בבית דין פטור¹⁴.

12. הלכות תלמוד תורה, ה, ט.

13. ויקרא ד, יג-כא.

14. משנה מסכת הוריות פרק א משנה א.

אם כן, יחיד היודע שהסנהדרין טועים אסור לו לשמוע להוראותיהם המוטעות; ואף שהיה אסור לו להורות לאחרים כנגד פסיקת הסנהדרין, היה עליו לנהוג במקרה זה על פי הבנתו. מכאן נלמד דבר חשוב: הציות אין פירושו ביטול המחשבה העצמית. על כל אדם לחקור וללמוד, ואם יחטא לא יוכל לטעון 'הקשבתי למה שאמרו לי'. כך אמרו חכמנו זיכרונם לברכה: "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים"¹⁵? כלומר שעל האדם לציית לה', ולא לבני האדם. ואף שיש כללי התנהגות ציבוריים, אין עניין זה משמעו שעל האדם להפסיק לחשוב ולחקור, או להימנע מלקחת אחריות אישית¹⁶.

7. ימין ושמאל

רש"י בפירושו לתורה מביא את דברי הספרי הידועים שהבאנו למעלה:

"לא תסור... ימין ושמאל", אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם¹⁷.

מאידך גיסא, הירושלמי מביא דרשה הפוכה:

דתני יכול אם יאמרו לך על ימין שהיא שמאל ועל שמאל שהיא ימין תשמע להם? ת"ל ללכת ימין ושמאל, שיאמרו לך על ימין

15. קידושין מב, א.

16. ואם נקשה מן הסיפור שרבן גמליאל כפה על רבי יהושע לבוא אליו במקלו ובתרמילו ביום שחל יום כיפור לפי חשבוננו של רבי יהושע, שם הטעם הוא שקביעת הלוח תלויה בסנהדרין, ואף אם טעו - הלוח מסודר על פי קביעתם, וזו גזרת הכתוב.

17. ספרי דברים, פרשת שופטים פסקא קנד.

שהוא ימין ועל שמאל שהיא שמאל¹⁸.

בעל התורה תמימה מסביר ששני המקורות הללו אינם סותרים זה את זה:

כלומר אפילו אם דעתך וסברתך נוטה להיפך מדעתם וסברתם, יען כי כידוע בכל דבר יש דעות וסברות שונות, וכמ"ש בברכות נ"ח א' הרואה אוכלסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים שאין כל הדעות שוות, וכמו שאנו רואים בהלכה אחת דעות מהופכות, הללו מטמאין והללו מטהדין, הללו אוסדין והללו מתירין, וכל כך הדבר פשוט בעיניך כי האמת אתך כאשר אתה יודע להבחין בין ימינך לשמאלך, בכ"ז תשמע לדעתם וסברתם. ומבואר מזה דרך אז מחויבים לשמוע להם באמרם על ימין שהוא שמאל רק אם נראה לך כן, אבל אם באמת אומרים על ימין שהוא שמאל כגון שמתירין את החלב ואת העריות בודאי אסור לשמוע להם.

מקור דברים אלה נמצא כבר בתורה עצמה בפרשת ראה, שאם יבוא נביא ויעשה אות ומופת וירחיק אותנו מן התורה אין לשמוע לו.

יש גם להבחין בין סכסוך בין שני אנשים הבאים לפני בית הדין, והוא מכריע כצד אחד, שבמקרה כזה ברור שההתנגדות לפסק נובעת מכך שבעל הדין נוגע בדבר. על כגון זה נאמר "אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם". אבל אם גורמים לאדם לעבור על מצוות התורה אין זה בית דין כלל, ואין לשמוע להם.

וכן יש להבחין בין פסיקה המבוססת על מקורות תורניים לבין

18. תלמוד ירושלמי (וילנא), מסכת הוריות פרק א הלכה א.

התנהגות שאינה הולמת, שעל ההתנהגות לא נאמר "אפילו אם אומר על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין".

8. עשה לך רב

נחזור לשאלה שבה פתחנו את המאמר, היינו אם יש לאדם חובה לבחור לעצמו רב אחד וללכת אחרי פסיקותיו, כמובא במשנה בפרק אבות פעמיים: "עשה לך רב וקנה לך חבר"¹⁹. וכן "עשה לך רב והסתלק מן הספק"²⁰. ידוע שדברי חכמים אלה מובאים כהוכחה שעל האדם לבחור לעצמו רב ושאסור לו לסור מדבריו. מאידך גיסא ראינו שיש חשיבות לעמדה האישית, ונראה אפוא שיש מקום להסתייג מאמירה כה כוללנית. ואכן, עיון במפרשי המשנה המקובלים מלמד כי אין במשניות אלה מקור לחייב ללכת באופן עקבי אחרי רב מסוים.

רש"י מסביר את שתי המשניות בדרך זהה. לדעתו משניות אלה מלמדות אותנו שאדם צריך ללמוד מרב ולקבל ממנו את המסורת, ולא לסמוך על ההיגיון בלבד. הרמב"ם צועד באותו כיוון, ומסביר שהמשנה הראשונה אכן עוסקת בלימוד באופן כללי, והמשנה השנייה מוסיפה שצריך לפנות בשאלות הלכתיות לרב כדי להסתלק מן הספק. אין אצל שני המאורות האלו שום רמז לכך שצריך ללכת

19. פרק א משנה ו, וכן במשנה טז בשם רבן גמליאל. ועיין בפירוש הרמב"ם למשנה בביאור החילוק בין המשניות, שבמשנה ו הרב הוא לעצם הלימוד, ובמשנה טז הוא להוראת ההלכה כדי להסתלק מהספק.

20. יש להעיר במאמר מוסגר, כפי שהדגיש זאת הרב טולדנו, שבדברים העיקריים והיסודיים אין מחלוקות. בדרך כלל המחלוקות מצויות במקרים הגבוליים והשוליים, לדוגמה בהלכות ברכות כולם מודים שצריך לברך על האוכל לפניו ולאחריו, ושעל הלחם מברכים "המוציא" ועל מאכלים אחרים מן הדגן "בורא מיני מזונות", אלא שנחלקו במאכלים מסוימים אם לברך עליהם מזונות או המוציא, וכדומה.

דווקא לרב אחד.

ר' עובדיה מברטנורא מפרש שכוונת המשנה שחייבים ללמוד מרב אחד:

שיקבל לו רב אחד שילמוד ממנו תמיד, ולא ילמוד היום מאחד ולמחר מן האחר.

נראה מדבריו כי ראוי לאדם שידבק ברב אחד ולאורו ילך, ולא ילך כל פעם לרב אחר. אמנם בהמשך דבריו עמד הרב מברטנורא על הקושיא מהגמרא במסכת עבודה זרה:

כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם²¹.

ותירץ שלעניין חידוד הסברה ראוי לו לאדם ללמוד מכמה רבנים ועל ידי כך תתחדד שמועתו; אולם לעצם הלימוד ראוי שיבחר ברב אחד כדי שלא יתבלבל בקניין התורה, שהרי בזמנם לא למדו מספרים, והיה צורך לקבל ידע אחיד בלא בלבול בגרסאות. את המשנה השנייה מסביר ברטנורא כדרך הרמב"ם, שלענין הלכה חובה להתייעץ עם רב אחר ולא לסמוך על עצמו.

תפארת ישראל מבאר במשנה הראשונה שצריך שלעיר יהיה רב שאליו יוכלו בני העיר להפנות שאלותיהם. את המשנה השנייה מבאר כמו הרמב"ם והברטנורא, שהמשנה דנה בחיוב להתייעץ עם רב אחר. ומוסיף התפארת ישראל שיתיעץ אפילו עם רב שהוא קטן ממנו.

המסר היוצא מכל הפירושים הוא שעל האדם להיות עניו, לא לסמוך על דעתו בלבד ולהתייעץ לפני שמגיע למסקנות; אבל אין מכאן חיוב לבחור לעצמו רב אחד שילך אחריו בכל פסיקותיו.

21. יט, א.

9. כיצד לנהוג למעשה במקום מחלוקת?

במסכת עבודה זרה מובאת הדרכה כללית:

היו שנים, אחד מטמא ואחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר... ר' יהושע בן קרחה אומר בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל²².

הרמב"ם פסק כדברי רבי יהושע בן קרחה בתוספת ביאור, וזו לשונו:

שני חכמים או שני דינין שנחלקו שלא בזמן הסנהדרין או עד שלא היה הדבר ברור להן, בין בזמן אחד בין בזה אחר זה, אחד מטהר ואחד מטמא אחד אוסר ואחד מתיר, אם אינך יודע להיכן הדין נוטה, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל²³.

יש לשים לב להדגשת הרמב"ם "אם אינך יודע להיכן הדין נוטה" - הכלל שהולכים בשל תורה אחר המחמיר ובשל סופרים אחר המקל קיים כאשר יש ספק בדבר, ואני עומד בין שני החכמים נבוך כיצד לנהוג. אבל אם לפי הבנתי ולפי העיון בטענות של שתי הדעות אני יודע מי צודק, מותר לי לפסוק כמותו; ואפילו אם זה ספק בדין תורה, ואפילו לקולא. טעם הדבר הוא ששני בתי הדין משקפים את דעת חכמי ישראל, ואין כאן רשע שאינו מקבל את סמכות התורה וחכמי ישראל לדורותיהם. ואם כן שתי הדעות הן לגיטימיות, ואם יש לי דעה מותר לי ללכת על פי הבנתי. ואמנם צריך ענווה, ולא להגיע למסקנה שאחד טועה והשני אומר אמת,

22. ז, א.

23. הלכות ממרים, פרק א הלכה ה.

אלא שנראה לי שדברי בית דין פלוני אמתיים, ועל כן מותר לי לנטות אחריהם.

יש להוסיף שפעמים אדם לומד בספר ורואה את הדעות השונות, הללו אוסרים והללו מתירים, ונדמה לו כי המקרה העומד לפניו דומה למה שהובא בספר. נראה כי במקרה כזה ראוי שלא לסמוך על עצמו, ויברר אצל הרב אם באמת המקרה העומד לפניו מתאים לכתוב בספר, כי מצוי מאד שינוי בפרט קטן שעשוי לשנות את התמונה כולה. שמעתי על רב מסוים שלא היה מוכן לענות למי ששואל בשם אדם אחר, ותמיד רצה לשמוע את השואל עצמו. יש חשיבות גדולה לצורת השאלה, ובמיוחד במקרים של הכרעה בספקות יש משמעות למצבו של השואל, האם הוא במצב דחוק שיש בו מקום להקל, וכדומה²⁴.

10. פסיקת השולחן ערוך

הרמ"א בשולחן ערוך מרחיק לכת, ומאפשר לשואל לשאול את אותה השאלה פעם לרב זה ופעם לרב אחר:

חכם שאסר, אין חבירו רשאי להתיר משקול הדעת, אבל אם יש לו קבלה שטעה (רבינו ירוחם בשם י"א) או שטעה בדבר משנה, יוכל להתיר (הר"ן פ"ק דעבודת כוכבים בשם ראב"ד ורשב"א ורמב"ן ז"ל ותוס' ורא"ש ור' ירוחם סוף נתיב ב'). ואפילו אם טעה בשקול הדעת, יוכל לישא וליתן עם המורה עד שיחזור בו. (סברת הר"ן). ולכן אין איסור

24. מעשה ביהודי שהיה יושב אצל הרב אלישיב זצ"ל בשעה שהיה עונה לכל שואליו והיה רושם את כל השאלות והתשובות. לאחר כמה שנים הקשה על הרב אלישיב שלכאורה הרב סתר עצמו באחד הפסקים בהלכות גידה; שלשואל אחד פסק להקל, ולאחר כמה שנים באותה שאלה פסק להחמיר. ענה לו הרב אלישיב שהשואל הראשון היה נשוי הרבה שנים בלי ילדים, ולכן היה צורך להקל לו בהלכה זו, מה שאין כן לגבי השואל השני.

לשאל לשני (שם במרדכי ואגודה ותוס' ורא"ש ור' ירוחם שם), ובלבד שיודיע אותו שכבר הורה הראשון לאסור (רבינו ירוחם נתיב ב' ותוס' ורא"ש). ואפילו אם התיר הראשון וכבר חלה הוראתו, אין לשני לאסור מכח שקול הדעת (כן משמע באשיר"י פרק קמא דע"א). וכל זה באותה הוראה עצמה, אבל במעשה אחר, פשיטא שיכול להורות מה שנראה אליו (מהרי"ק שורש קע"ב / קע"א / וחדושי רשב"א וע"פ). (יורה דעה רמב, א).

ברור מכאן שהכרעת הרב מחייבת רק לאותה הפעם ששאל אותו. אבל בפעם אחרת, ואפילו בשאלה זהה, מותר לקבל פסיקה חדשה.

11. סיכום

השאיפה היסודית בהלכה היא להכרעות הלכתיות המחייבות את כולם; אלא שלכך דרושה סנהדרין²⁵, ועל כן היום יש רשות לחכמי ישראל לפסוק כפי הבנתם, לאחר בירור מעמיק של הדעות השונות. בספיקות בהלכה יש לפנות לרבנים ולא לסמוך על עצמו, אבל אין זה מבטל את האחריות האישית של כל אדם. אין לעשות דבר שברור לנו שהוא נגד רצון ה' בתירוץ שכך שמענו מרב אחד; ועל כן אין לנהור אחרי שום רב בעיניים עיוורות. ודאי שרצוי שאדם יבחר לעצמו רב שהוא מרגיש קרבה אליו, אבל מבחינה הלכתית אין חיוב כזה, ואדם יכול לשאול את מי שהוא רוצה ויכול לשאול פעם רב זה ופעם רב אחר; וכמובן שיכול האדם להבחין בין שאלות הלכתיות ושאלות שעניינן דברי השקפה.

25. ובעיר שיש בו רב, יש חובה לקבל הכרעת הרב לכל השאלות הכלליות הנוגעות לעיר (שולחן ערוך רמה, סעיף כב).